

□ İrina IUSIUMBELI

BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI

BİR GAGAUZ ANNENİN İZLENİMLERİ 'ANA DİLİMİZ VE BİZ'

IMPRESSION OF A GAGAUZ MOTHER 'OUR MOTHER TONGUE AND US'

Gagauzlar, Ortodoks Hristiyan Türklerdir. Günümüzde dünyanın birçok yerinde Gagauza rastlamak mümkündür. Fakat Gagauzlar, en yoğun olarak Moldova Cumhuriyeti'nin güneyinde, Gagauz Yeri adlı özerk bölgede yaşamaktadır. Gagauz Yeri'nde yaşayan Gagauz Türklerinin toplam nüfusu 160 bine yakındır. Buradaki Gagauzlar toplam 4 şehir ve 26 köyde yaşamaktadır. Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Kazakistan, Yunanistan, Brezilya, Amerika gibi birçok ülkede de yerli Gagauzlar ve Gagauz diasporaları bulunmaktadır.

Gagauz Türkçesi yaşayan Türk diyalektlerinden biridir ve Azerî, Türkmen ve Türkiye Türkçeleriyle birlikte Türkçenin Oğuz grubunu teşkil etmektedir. Dilimiz; Gagauzlar Bizans idaresinde yaşadıkları zaman Rumca, Osmanlı idaresi altındayken Arapça, Farsça, Bulgar idaresi altındayken Bulgarca, Romen idaresi altındayken Romence, Rus idaresi altındayken Rusça kökenli birçok kelimeyi kopyalamıştır. Günümüzdeki edebî Gagauz Türkçesinde çok sayıda Rusça kelime vardır, bilhassa teknik ve ilmi terimlerin tamamı Rus dilinden alıntıdır.

Gagauz Türkçesinin yaşayan iki ağız vardır: Biri 'merkez ağız' (Komrat ve Çadır-Lunga), diğeri 'güney ağız'dır (Vulkaneşti). Bu ağızlar, fonetik ve leksik farklılıklar göstermektedir. Merkez ağız olarak adlandırılan ağız, aslında Deliorman ağızı, güney ağızı da Dobruca Türk ağızıdır. Bu farklılık bir bakıma, Basarabya Gagauzlarının bu coğrafyaya Bulgaristan'ın hangi yörelerinden göç ettiğini de göstermektedir.

1957 yılına kadar Gagauz Türklerinin kendilerine ait bir alfabeleri bulunmuyordu. 1957 yılında D. Tanasoglu ve L. Pokrovskaya Rus alfabesi temelinde dört harf (ä, ö, ý, ж) ilave edilmesiyle Kiril harfli Gagauz alfabesi hazırlamıştı.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Gagauz aydınlar 1993'te, Kiril alfabesinin Gagauz diline uygun olmadığı görüşünü gündeme getirmiş, ardından kurulan bir komisyon tarafından gerekli

çalışmalar yapıldıktan sonra D. Tanasoglu, G. Gaydarji ve M. Kolsa'nın hazırladıkları alfabe taslağı Gagauz Halk Meclisi tarafından 26 Ocak 1996 tarihinde onaylanmıştır. 1 Eylül 1996'dan itibaren de Gagauz okullarında resmen Latin alfabesine geçilmiştir.

Gagauzlar hayatları boyunca, iki yıllık geçici bir dönem dışında tutulursa, eğitimlerini yabancı dillerde almışlardır. Sovyetler döneminde 1958-1961 yılları arasında ilköğretim okullarında Gagauz Türkçesinde eğitim verilmiş ancak iki yılın sonunda tekrar Rusçaya geçilmiştir. Bu kararda veliler tarafından yapılan talebin etkili olduğu açıklaması yapılmıştı. Günümüzde ise Gagauz Yeri'ndeki okullarda haftada 2-3 saat Gagauz Dili ve Edebiyatı dersleri verilmektedir. Rus dilinde öğrenim görmeye devam eden Gagauzlar, aynı zamanda 'istikrarlı bir şekilde' asimile olmaya devam etmektedir.

Ana dili ve eğitim dilleri farklı kimi Gagauzlar yabancı dil ve kültürler karşısında bir tür komplekse kapılmışlardır. Bunlar ana dilleri ile konuşmanın aydın olmayı engellediği ve Gagauzca konuşmanın toplumda prestij kaybına sebep olacağı kanaatini taşımaktadırlar. Bundan dolayı da, ana dilini ev dışında kullanmamaya özen göstermekte ve ev dışında genellikle baskın

Gagauzca, yalnızca yaşlıların konuştuğu bir dil mi olacak?

dil olan Rusçayı kullanmaktadırlar. Şehirlerde yaşayan Gagauzlar ise, özellikle genç nesil, ev içinde de Rusça konuşmaktadır.

Günümüzde ana dilde eğitim yapılmasıyla ilgili tartışmalar gündeme tekrar gelmiştir; fakat Gagauz Yeri'nde Rusça ve Moldovanca gibi iki hâkim dili yok sayarak Gagauz Türkçesiyle eğitim yapıldığında, öğrenciler, Gagauz dilinde basılmış az sayıda yayınlı sınırlı kalmaya mahkum edilmiş olacaktır. Gagauzların büyük kısmı kendileri de Gagauz dilinde eğitime karşı çıkmaktadır. Karşı çıkmalarına sebep olarak çocuklarının yüksek eğitim alabileceği okulların sınırlandırıldığı görüşünü öne sürmektedirler.

Gün geçtikçe unutulmuş Gagauz Türkçesini kurtarmak gerekiyor. Fakat Gagauzca eğitim yapılabilecek seviyeye gelmeden, Gagauzcada eğitime geçmek yerine, bu dilin yaşatılması için dilin işlenmesi, ilk ve orta öğretimde Gagauz dili ve edebiyatı, müzik, beden eğitimi, resim gibi derslerin Gagauz Türkçesinde yapılması, sözlü ve yazılı basının gücünün artırılması, konuşma dili olarak kullanılmasının teşvik edilmesi gibi önlemler alınmalıdır. Bu önlemler alınmazsa, zaten Türkçeyi unutmaya başlayan, Rusça konuşmayı daha pratik bulan Gagauzlar, ana dillerini tamamen kaybedeceklerdir.

Günümüzde siyasal özerkliğe sahip olan Gagauzlar ana dilini ne kadar kullanmaktadır? Gagauzların gençleri, çocukları ana dilini rahat konuşabiliyor mu ya da onu ne kadar öğrenmek istiyor? Günümüzde Gagauzcaya yönelik herhangi bir dış baskı, yaptırım, kısıtlama, yasak bulunmadığı halde ana dilimiz köylerimizde henüz kullanılmakla birlikte, şehirlerimizde işlevsizlikten neredeyse tamamen unutulmak üzeredir.

Gagauzca genç kuşaklara aktarılabilir mi?

Ben memleketimden yıllarca uzak kaldım, sadece yaz tatillerinde çocuklarımla birlikte memleketime gidebilmekteyim. Her geldiğimde de Gagauzcanın biraz daha unutulduğunu fark ediyorum. Yaşlılarımız, büyüklerimiz Gagauzca (o da Rusçayla iyice karışmış durumda) konuşmaya şimdilik devam ediyor; ama gençlerimiz, onlara göre daha prestijli ve işlevsel Rusçayı tercih etmektedirler. Örnek

göstermek için uzağa gitmeme gerek yok, kendi akrabalarım, yeğenlerim Gagauzcanın lüzumsuz olduğunu düşünmektedirler. Bu işin daha da acı yanı ise, sadece gençlerin değil, onların anne babalarının da aynı şekilde düşündüğü ve çocuklarını Rusçaya yönlendirmesidir.

Çocuğun ilk aldığı eğitim ailede, annede başlamaktadır. Bu nedenle, Gagauz dilinin korunup unutulmamasında Gagauz kadınına büyük rol düşmektedir. Örneğin, annenin çocuğu ile hangi dilde konuşacağı çok önemlidir. Adı üstünde **ana dili**, insanın anasından ilk duyduğu, anasıyla doğduğundan itibaren konuştuğu dildir. Oysaki günümüzde Gagauz Yeri'nde gözlenen durum hiç de iç açıcı değildir. Anne, çocuğu ile ana dilinde konuşmak yerine, Rusça konuşmayı tercih etmektedir. Bunu da çocuğun istikbaliyle, okullarda eğitim dilinin Rusça olmasıyla açıklamakta; çocuğun okula gidince iyi Rusça bilmemesi durumunda zorlanacağını, derslerini iyi kavrayamayacağını ifade etmektedirler. Aslında bunda hakları da vardır.

Aileler için çocuklarının geleceği her şeyden önemli olduğu için onları ana dilleri yerine sosyal, siyasal, sayısal bakımlardan baskın, prestij kazandıran dillerin öğrenilmesine yönlendirmektedir. Bu duruma eskiden sadece şehirlerde şahit olunurken günümüzde köylerde de aynı durum çok sık yaşanmaktadır. Bebekleriyle doğduklarından itibaren sadece Rusça konuşulduğu için Rusça çocukların ana dili haline geliyor. Çocuklar Gagauzca konuşamamaya başlıyor. Gagauzlar ise, küçük yavrularının aksansız Rusça konuşmalarını birer gurur kaynağı olarak bile görmektedir. Gagauzcayı bilmemeleri ise, onları hiç, ama hiç kaygılandırmamaktadır. Gagauzcayı, ne yazık ki, birçoğu artık lüzumsuz, geleceği olmayan bir dil olarak görmektedir.

Bu durumu daha da ağırlaştırılan başka bir olgu da var. Çocukların Rusçayı aksanlı konuşmaması amacıyla ev ortamında Gagauzca kullanılmamaya başlanmıştır. Karı koca aralarında ara sıra Gagauzca

konusmakta, ama çocuklarıyla, bilhassa şehirlerde, Rusça konuşmayı tercih etmektedirler. Araştırdığımda, ebeveynlerin bir kısmının çocuklarının Gagauz Türkçesine ihtiyaçları bulunmadığına inandıklarını, birçoğunun da Rusya'ya göç etmeyi düşündüğünü gördüm. Gagauzca'yı akıcı biçimde ve üst düzeyde kullanabilmenin herhangi bir önemi yoktur. Ancak akıcı ve yüksek düzeyde Rusça dil bilgisine sahip olmalısın. Rusçayı Çocukların derslerinde göstereceği başarı da, Rusça bilgisiyle doğru orantılıdır. Gagauzya'nın ekonomik durumu dil yitim sürecinin önemli etkenlerinden biridir. Gagauzların birçoğu, ailelerine daha iyi yaşama şartlarını sağlayabilmek üzere memleketini terk edip geleceği daha 'aydınlık', daha geniş imkanlar sunan ülkelere göç etmektedir. Bu ülkelerin arasında Rusya ve Amerika başta gelmektedir. Kuşkusuz bu ülkelere göçler münferittir, bu nedenle göç eden ilk nesil Gagauzca'yı konuşmaya devam edecek, ikinci üçüncü nesiller ana dillerini öğrenemeyeceklerdir. Gagauz kökenli göçmen kuşakların ana dili, buldukları ülkenin baskın ya da resmi dili olacaktır.

Gagauzya'da ev ortamında ana dilini konuşmayanlar doğal olarak iş ortamında da Rusçayı tercih etmektedir. Günümüzde sadece tarımla uğraşan Gagauzlar iş ortamında ana dilinde konuşmaya devam etmektedir. Diğer bütün meslek alanlarında uğraşanlar ya ana dilleriyle karışık biçimde Rusçayı kullanmakta ya da genellikle yalnızca Rusçayı tercih etmektedir. Kimi Gagauzlardaki bu **kompleks**in nedenini tek bir olguya bağlamak yanlış olur. Gagauzların Rusça medyayı izlemek zorunda olduğu, Rusça öğrenim gördüğü göz önüne alınırsa zamanla Gagauz dilinin temel sosyal işlevini kaybetmesine yol açan en önemli etkenler de kendiliğinde ortaya çıkmış olmaktadır. Sovyetler döneminde Rusya'nın değişik yerlerinden Gagauzların yaşadığı bölgeye doktorlar, öğretmenler, mühendisler, uzmanlar v.s. getirilmişti. O dönemdeki Gagauzların yaşadığı bölgede tüm aydınlar Rusça konuşurlardı. Zamanla Rusça konuşmak – entelektüel, bilgili, aydın, kültürlü demek olmuştur. Gençler Gagauzca konuşmaktan utanır ve çekinir olmaya başlamıştır. Gagauzca süreç içinde **sosyal işlevini kaybederek zayıflamış, ifade imkânlarını kısmen kaybetmiştir**. Duygularını, düşüncelerini ana dilinde ifade edemeyenler Rusçaya yönelmiştir. İletişimini Rusça sağlayan, bu yolla sorunlarını çözen Gagauzlar, gün geçtikçe de ana dillerine ihtiyaç duymamaya başlamıştır. Eğitim Rusça, radyo televizyon yayınları Rusça, *lingua franca* Rusça olduğuna göre artık Gagauz dilinin herhangi bir işlevi yoktur. Son dönemlerde Moldova'nın Batı dünyasına yakınlaşmasıyla birlikte Rusçanın yerini kısmen Moldovanca almaya başlamıştır. Gagauz gençlerinin dünyasında Rusça, Moldovanca, İngilizce önemli ancak Gagauzca vazgeçilebilirdir. Gagauzca neredeyse yalnızca ulusal duyguları güçlü ailelerde çocuklarına aktarılması gereken bir kültürel mirastır.

Gagauzların önemli bir kısmının Gagauzca'yı terk ederek Rusça konuşuru haline geldiğinin herkes farkındadır. Bu geçişi objektif şekilde gösteren örneklerden biri de öğrenim maksadıyla Türkiye'ye gelen Gagauz gençlerdir. Bilhassa son zamanlarda Türkiye'ye gelenlerinin büyük çoğunluğu aralarında Rusça konuşmaktadır. Türkiye'de yaşadığım on beş yılı aşkın bir sürede şöyle bir izlenimim oldu: On yıl önce gelenler aralarında ara sıra Türkiye Türkçesinin yanı sıra ana dilinde de konuşurken son 2-3 yıl içinde gelenlerin birçoğu aralarında genellikle Rusça konuşmaktadır. Gelen bu gençler arasında Gagauzca'yı anlayabilen, fakat konuşamayanlar da azımsanacak sayıda değildir. Bununla birlikte, Gagauzya'nın Moldova sınırları içinde özerk bir bölge olmasına, Gagauzcanın kullanımıyla ilgili herhangi bir kısıtlama ya da engel bulunmamasına rağmen Gagauzcaya karşı bu yabancılaşma endişe vericidir.

Bu yazının bir 'suçlama' yazısı gibi algılanmasını istemem. Aslında şahsen ne kadar dışında kalmaya çalışsam da, kendim de bu sürecin bir parçasıyım. Duygu ve düşüncelerimi ana dilimde yetkin şekilde ifade edemediğimi fark ediyorum. Ana dilim, fikirlerimi kelimelere dökmek için yetersiz kalmaya başladı. On beş yıldır yaşadığım Türkiye'de yaşadığımdan dolayı Türkiye Türkçesinde kendimi çok daha iyi ifade edebilmekteyim. Aynı şekilde, Rusça da kendimi çok rahat biçimde ifade edebildiğim bir dildir. Ana dilimde ev ortamında rahatlıkla konuşmama, çocuklarıma da Gagauzca öğretmeye çalışmama rağmen, Gagauzca bilimsel bir yazı yazmaya veya da fikirlerimi akıcı bir şekilde kağıda dökebilme imkanına sahip değilim.

Gagauzca işlevselleşebilecek mi?

kaynak aramaya başladım. Gagauz masallarının ve türkülerinin bu kaynaklardan biri olabileceği sonucuna vardım. Bu folklor ürünlerimizde, yazı ve konuşma dilinde Gagauzca kelimelerin yerini alan pek çok Rusça kelimenin asılları bulunuyor. Gagauzcanın sözvarlığı bu kelimelerle de zenginleştirilebilir.

Yukarda da bahsettiğim gibi, yıllardır Türkiye'deyim. Buraya öğrenim için gelen öğrencilerle sürekli temas halindeyiz. Bu 'yeni gelenler'le ne kadar ana dilimizde konuşmaya çalışsak da, görüşme dili kendiliğinden Rusçaya kaymaktadır. Gagauzya'da ana dilimizin unutulup kaybolmamasıyla ilgili bazı adımlarının atıldığına farkındayım.

Son dönemde Gagauz Yeri'nde, Gagauz Radyo Televizyonu (GRT),¹ Gagauz Türkçesinde yetişkinler ve çocuklar için yayımlanan kitaplar gibi gözle görülür bazı gelişmeler mevcuttur. Lakin yapılan çalışmalar Gagauzcaya sosyal işlevini yeniden kazandırabilecek ölçüde değildir. Gagauz Türkçesinin tamamen kaybolmaması için vakit kaybetmeden halkın bilinçlendirilmesi, duyarlılığının artırılması Gagauz Türkçesinin halkımızın gereksinim duyacak duruma getirilmesi yani işlevselleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için okullarda başta resim, müzik, beden eğitimi gibi derslerinin Gagauz dilinde işlenmesi, televizyon ve radyoda Gagauzca yayın saatlerini artırılması, Gagauz Yeri'nde Gagauzca

¹ <http://gagauztv.md>

Aslında, açık olmak gerekirse, 'beceremem', 'yapamam' gibi mazeretler kısmen kolayca kaçmak anlamında. Az bir çabayla bunu başarmak mümkündür. Şahsen ben de, birçok Gagauz gibi, kolayca kaçmaya başladığımı fark ettim. Evet, bilimsel bir yazı yazmak için yeterli terim bulunmadığından Gagauzcamız yetersiz kalıyor. Ama bu yetersizliği dilbilimcilerimiz birkaç yıllık çalışmayla yeni terimler üretebilir veya anadilimizle aynı kökeni paylaşan dillerden kopyalayabiliriz. Bu 'kolaya kaçma' anlayışı, ana dilden uzaklaşmanın en önemli nedenidir. Bu yüzden, kişisel bir çıkış yolu ve leksikal

resmi dil olarak kabul edildiğine göre resmi yazışmaların Gagauzca yapılması gibi ilk adımlarla faaliyete başlanabilir.

'Gagauzca modern hayatın işlevlerini karşılayabilecek ölçüde gelişmiş değil. Bilim, sanat vd. alanlarda terminolojimiz yetersiz. Ana dilimizde kendimizi ifade edemiyorsak, resmi yazışmaları nasıl yapabiliriz?' vb. itirazları duyar gibiyim. Bütün bu eksiklikleri tamamlamaya gerek bizim gerekse dilimizin gücü var. Radyo, televizyon, gazeteler ve internet bu hususta çok önemli ve işlevsel araçlar. Tamamen geç kalmadan gerçekten harekete geçmek durumundayız. Başta Gagauz Yeri Başkanı, Halk Topluğu olmak üzere tüm Gagauzlar ana dilimizi korumak üzere görev almalıdır.

Elbette bu kısa bir sürede çözümlenebilecek bir sorun değildir; ancak, Gagauzcaya sosyal işlevini yeniden kazandırmak ve onun ifade imkânlarını geliştirmek için çok geç kalmadan harekete geçmenin de zamanıdır.

Dileğimiz ve arzumuz; Gagauz annelerin bebeklerine Rusça değil, Gagauzca ninniler söylemesi, Gagauzca masallar anlatması, çocukların Gagauzca kitap okuması, gençlerin bir araya geldiğinde yabancı dilde değil ana dillerinde sohbet etmeleri, ev içinde Gagauzca konuşulması kısaca Gagauzların Gagauzcaya ihtiyaç duymasıdır.

Yayıma Hazırlayan: Edanur Sağlam